

**KEKERABATAN BASA JAWI SAHA BASA SUNDA
(Adhedhasar Bausastra Jawa saha Kamus Basa Sunda)**

Dina Rizqi Kamala
11205244017

Sarining Panaliten

Panaliten menika ngandharaken *kekerabatan* basa Jawi saha basa Sunda adhedhasar Bausastra Jawa saha Kamus Basa Sunda. *Kekerabatan* basa menika dipuntingali saking tetembungan ingkang *berkorespondensi* antawisipun basa Jawi saha basa Sunda saha *prosentase-nipun*

Panaliten menika kagolong panaliten *deskriptif*. *Data* ingkang dipunginakaken inggih menika 200 *kosa kata dasar* Morris Swadesh. *Sumber data* ing panaliten inggih menika Bausastra Jawa anggitanipun S. Prawiroatmojo saha Kamus Basa Sunda-Indonesia anggitanipun Maman Sumantri dkk. Panaliten menika ngginakaken *analisis linguistik historis komparatif*. Anggenipun ngempalaken data ngangge *teknik* maos saha nyerat. *Analisis data* ing panaliten menika kanthi cara *deskriptif* inggih menika ngandharaken *korespondensi* swanten saha teges sarta ngetang *prosentase* tetembungan ingkang *berkorespondensi*. Kangge netepaken *validitas data* kaginakaken *triangulasi teori*, dene *reliabilitas* dipunginakaken *stabilitas*.

Asiling panaliten menika awujud *korespondensi* swanten saha teges sarta *prosentase kekerabatan* basa Jawi saha basa Sunda. Wujuding *korespondensi* gayut kalihan *fonem vokal* saha *konsonan*. *Korespondensi fonem vokal* inggih menika *fonem /i/ ~ /é/ saha /i/; fonem /u/ ~ /o/ saha /u/; fonem /e/ ~ /e/; fonem /ɛ/ ~ /é/; fonem /ə/ ~ /ō/, /é/, /a/, /i/; fonem /a/ ~ /o/ saha /é/; fonem /ɔ/ ~ /a/, /o/; fonem /o/ ~ /i/*. Wujud tambahing *fonem vokal* inggih menika /i/, /a/ saha /e/. Wujud icalipun *fonem vokal* inggih menika /a/ saha /ə/. Wujud *korespondensi fonem konsonan* inggih menika *fonem /w/ ~ /b/; fonem /ʌ/ ~ /p/, /b/; fonem /g/ ~ /k/; fonem /r/ ~ /d/; fonem /k/ ~ /t/, /ʔ/; fonem /b/ ~ /w/; fonem /s/ ~ /h/; fonem /g/ ~ /s/; fonem /t/ ~ /ʌ/, /n/; fonem /d/ ~ /d/*. Wujud tambahing *fonem konsonan* inggih menika /h/, /p/ saha /w/. Wujud icalipun *fonem konsonan* inggih menika /r/, /p/, /y/ saha /t/. Wujud tambahing *fonem nasal* inggih menika /m/ saha /n/. Wujud icalipun *fonem nasal* inggih menika /m/, /ŋ/ saha /ñ/. Mapanipun *fonem-fonem* ingkang *berkorespondensi* wonten ing wiwitaning tembung, wiwitaning wanda kaping kalih, tengahing wanda kaping sepisan, tengahing wanda kaping kalih, pungkasaning wanda sepisan, pungkasaning wanda kaping kalih, pungkasaning wanda kaping tiga, tengahing tembung, saha pungkasaning tembung. Ewahan-ewahan swanten ingkang dipunpanggihaken wonten ing panaliten inggih menika *metatesis, aferesis, sinkope, protesis, saha paragoge*. *Prosentase kekerabatan* basa Jawi saha basa Sunda kapanggihaken 69,5 % (139 tembung) saking 200 *kosa kata dasar* Morris Swadesh. *Prosentase* menika kagolong *kategori kulawarga (family)*.

Pamijining tembung: *kekerabatan, korespondensi*, basa Jawi, basa Sunda.

Abstract

This study describes the kinship of Java language and the Sunda language based on Javanese Bausastra and Sunda Dictionary. The kinship of the both languages can be seen from the corresponding words between Javanese and Sundanese and percentage.

This study is a descriptive study. data used are 200 Morrish Swadesh's basic vocabulary. The source of data in this study are Java dictionary essay namely S. Prawiroatmojo and Sunda-Indonesia Dictionary essay namely Maman Sumantri, et. al. This study uses an analysis of comparative historical linguistics. Data collection technique in this study was by using reading and noting technique. The data analysis uses descriptive way of explaining the correspondence of sounds and meanings as well as calculate the percentage of words that correspond. The validity of the data used is the validity of the triangulation theory, meanwhile the reliability used is the stability reliability.

The results of this study is formed the sound and meaning correspondence along with the kinship of Javanese and Sundanese percentage. The form of the correspondence relates to vowels and consonants phonemes. Vowel phoneme correspondence are phoneme /i/ ~ /é/, and /i/; phoneme /u/ ~ /o/, and /u/; phoneme /e/ ~ /e/; phoneme /ɛ/ ~ /é/; phoneme /ə/ ~ /ō/, /é/, /a/ and /i/; phoneme /a/ ~ /o/ and /é/; phoneme /ɔ/ ~ /a/, /o/; phoneme /o/ ~ /i/. The form of vowel phonemes added are /i/, /a/ and /e/. The form of vowel phonemes disappearance are /a/ and /ə/. The form of consonant phoneme correspondence are /w/ ~ /b/; phoneme /l/ ~ /p/, /b/; phoneme /g/ ~ /k/; phoneme /r/ ~ /d/; phoneme /k/ ~ /t/, /?/; phoneme /b/ ~ /w/; phoneme /s/ ~ /h/; phoneme /g/ ~ /s/; phoneme /t/ ~ /l/, /n/; phonem /d/ ~ /d/. The form of consonant phonemes added are /h/, /p/, and /w/. The form of consonant phonemes disappearance are /r/, /p/, /y/ saha /t/. The form of nasal phonemes added are /m/ saha /n/. The form of nasal phoneme disappearance are /m/, /ŋ/ and /ñ/. The distribution corresponding phonemes are at the beginning of words, the beginning of the second syllable, middle of the first syllable, middle of the second syllable, ending the first syllable, ending the second syllable, the third syllable endings, middle of the word, and the endings of words. Sound's changes in this study are metathesis, aferesis, syncope, prothesis, and paragog. The kinship percentage of Java and Sunda language is found as much as 69% (138 words) of 200 Morris Swadesh's basic vocabulary. Therefore, the percentage of them are family category.

Keywords: kinship, correspondence, Java language, and the Sunda language.

A. PURWAKA

Indonesia menika salah satunggaling negara ingkang gadhah manekawarni basa dhaerah, kajawi basa nasional, taksih wonten kirang langkung 400 basa dhaerah wonten ing Indonesia (Marsono, 1993: 1). Basa ingkang dipunginakaken ing tlatah setunggal kaliyan sanesipun kalamangsa gadhah gayutan. Tuladhanipun basa ingkang gadhah gayutan inggih menika basa Jawi kaliyan basa Sunda.

Panganggening basa antawisipun basa Jawi saha basa Sunda menika wonten tembung ingkang wujud, pangucapanipun saha tegesipun ingkang sami. Wonten ugi tembung ingkang wujud saha pangucapanipun beda ananging gadhah teges sami. Tetembungan basa Jawi saha basa Sunda ingkang ngemu wujud, pangucapanipun saha teges ingkang sami menika dipunwastani tetembungan ingkang ngemu *korespondensi*. Anggenipun madosi tetembungan ingkang ngemu *korespondensi* inggih menika kanthi nandhingaken tetembungan basa Jawi saha basa Sunda ingkang mirip anggenipun nglesanaken.

Tembung-tembung basa Jawi saha basa Sunda ingkang ngemu *korespondensi* menika saged dipunpanggihaken wonten ing kamus. Tembung-tembung ingkang mirip saha ngemu *korespondensi* menika ingkang dipunginakaken kangge nemtokaken *kekerabatan*-ipun. Saking andharan menika saged dipunwastani bilih basa Jawi saha basa Sunda menika basa setunggal krobat.

Gayut kaliyan andharan menika panaliti badhe nлити *bab korespondensi* saha *kekerabatan*-ipun basa Jawi kaliyan basa Sunda kanthi irah-irahan “*Kekerabatan Basa Jawi saha Basa Sunda Adhedhasar Bausastra Jawa saha Kamus Basa Sunda*”.

B. GEGARAN TEORI

Linguistik Historis Komparatif

Linguistik historis komparatif inggih menika *cabang* ngelmu *linguistik* ingkang ngrembag kados pundi basa

menika saged ewah wonten lumampahing wekdal saha ewah-ewahan *unsur* basa, *bab-bab* menapa ingkang ndayani ewah-ewahaning basa saha kados pundi cara nandhingaken tembung-tembung ingkang ngemu *korespondensi*. Ancasipun *linguistik historis komparatif* kangge madosi kados pundi ewah-ewahaning basa kanthi ngginakaken *metode komparatif*. Panganggening *metode komparatif* inggih menika kanthi cara nandhingaken tembung-tembung saking basa ingkang dipuntliti kangge manggihaken tetembungan ingkang ngemu *korespondensi*.

Bab Tetandhingan wonten ing Linguistik Historis Komparatif

Ing panaliten menika *aspek* ingkang dipuntandhingaken inggih menika ngemot *bab fonologis*. Caranipun inggih menika kanthi nandhingaken tetembunganipun. Tetembungan ingkang dipuntandhingaken inggih menika ingkang gadhah swanten saha teges ingkang mirip.

Bab-bab ingkang Njalari Swanten ingkang Mirip

Miturut Sudarno (1994: 22-27), sami saha miripipun tembung wonten ing basa setunggal kaliyan basa sanesipun menika dipunpanggihaken amargi tigang perkawis, inggih menika.

- Tetembungan ingkang sami jalaran namung kaleresan
- Tetembungan ingkang sami jalaran ngampil basa sanes
- Tetembungan ingkang sami jalaran sesambetan kanthi *kekeluargaan*

Ewah-ewahan Basa

1. Ewah-ewahan Basa

Miturut Fernandez (1994: 10-11), ewahing basa ingkang dipunsebabaken jalaran *bab-bab* saking basa menika piyambak kaandharaken wonten ngandhap menika.

- Jalaran ewahing basa ingkang dipungayutaken kaliyan ngelmu *alami*.

- b. Ewahing basa gayut kaliyan unsur ingkang dipunbekta saking lair jalaran turunan saking tiyang sepuhipun.
- c. Ewahing basa dipungayutaken kaliyan ewahing fisik.
- d. Ewahing basa menika gayut kaliyan pakulinan ingkang dipuntindakaken tiyang sepuhipun.

2. Korespondensi Tembung

Korespondensi tembung inggih menika bab struktur tembung ingkang sami saha mirip antawisipun basa setunggal kaliyan basa ingkang dipuntandhingaken.

3. Jinis Ewah-ewahan Swanten

Jinising ewah-ewahan swanten basa-basa *Austronesia* kaperang dados kalih inggih menika saged dipuntingali wonten ngandhap menika.

- a. Ewah-ewahan Swanten ingkang Asipat Sistematis

Miturut Keraf (1984: 44-46), jinising ewah-ewahan swanten asipat

Tingkat Basa	Prosentasi Tembung Krabat
Basa (language)	Langkung saking 81 %
Kulawarga basa (family)	37-80 %
Rumpun (stock)	13-36 %
Mikrofilium	4-11 %
Mesofilium	1-3 %
Makrofilium	Kirang saking 1 %

sistematis wonten pitu inggih menika hukum fonem *ə, hukum Brandes I*R / Fonem Trill Uvula, hukum Brandes II*r / Fonem Trill Apikal, hukum /k/, hukum /h/, diftong /uy/, diftong /ay/, saha icalipun konsonan antawisipun vokal.

- b. Ewah-ewahan Swanten ingkang Asipat Sporadis

Miturut Mahsun (1995: 34-38), jinising ewah-ewahan swanten asipat sporadis wonten sedasa inggih menika asimilasi, disimilasi, metatesis, kontraksi,

aferesis, sinkope, apokope, protesis, epentesis, saha paragog.

4. Jinis-jinising Pewarisan

Pewarisan fonem proto dhateng basa *krabat* kadadosan saking mawarni-warni jinis. Miturut Keraf (1984: 79-84), jinising *Pewarisan fonem proto* kaperang dados pitu, inggih menika *pewarisan linear, pewarisan kanthi ewah-ewahan, pewarisan kanthi icalipun fonem, pewarisan kanthi tambahipun fonem, icalipun saperangan fonem, perpaduan (merger), saha pembelahan (split).*

Leksikostatistik

leksikostatistik inggih menika salah satunggaling teknik nglompokaken basa kanthi nandhingaken tembung-tembung ingkang mirip wujudipun kanthi statistik. Metode *leksikostatistik* dipunginakaken kangge madosi tembung-tembung ingkang sami saha mirip antawisipun basa setunggal kaliyan basa sanesipun.

Miturut pamanggihipun Mahsun (2010: 67-72), caranipun ngetang tembung lingga ingkang sakrabat kaperang dados gangsal inggih menika kaandharaken wonten ngandhap menika.

- a. Boten ngginakaken tembung-tembung ingkang boten wonten ing salah satunggaling basa utawi sedaya basa ingkang dipuntandhingaken.
- b. Netepaken tembung ingkang sakrabat.
- c. Damel prosentase tembung ingkang sakrabat.
- d. Prosentase tembung krabat ingkang sampun dipunpanggihaken menika dipungayutaken kanthi ningali pedoman kategori prosentase wonten ngandhap menika.

Tabel 1: Tabel Tingkatan Basa Adhedhasar Prosentase Tembung Krabat

(kapethik saking Mahsun. 2012: 166. Metode Penelitian Bahasa Tahapan Strategi, Metode dan Tekniknya).

A. Fonem Basa Jawi

Fonem vokal wonten ing basa Jawi inggih menika [a], [ɔ], [i], [u], [e], [ə], saha [o]. Miturut Mulyani (2008: 53), fonem

konsonan basa Jawi miturut *peran* pirantos saged dipunperang dados sedasa *kelompok*, inggih menika: *Konsonan bilabial* /p/, /b/ /m/; *Konsonan labio-dental* /w/; *Konsonan apiko-dental* /t/, /d/; *Konsonan apiko-alveolar* /n/, /l/, /r/; *Konsonan apiko-palatal* /tʃ/, /dʃ/; *Konsonan lamino-alveolar* /s/; *Konsonan medio-palatal* /c/, /j/, /ñ/, /y/; *Konsonan darso-velar* /k/, /g/, /ŋ/; *Konsonan laringal* /h/; *Konsonan glotaal stop* /ʔ/.

Fonem Basa Sunda

Basa Sunda gadhah 7 *fonem vokal* inggih menika /i/, /é/, /a/, /o/, /u/, /e/, saha ð. *Fonem konsonan* basa Sunda cacahipun wonten wolulas *fonem* iggih menika /k/, /g/, /ŋ/, /c/, /j/, /ñ/, /t/, /p/, /b/, /m/, /y/, /r/, /l/, /w/, /d/, /n/, /s/, saha /h/. *Posisi fonem-fonem konsonan* basa Sunda menika saged mapan ing wiwitaning tembung, madya tembung, saha pungkasaning tembung, kajaba *fonem* /c/, /j/, saha /ñ/ (Sumantri, dkk. 1985).

Tetembungan

Tetembungan ingkang kaginakaken wonten ing panaliten inggih menika gayut kaliyan 200 *kosa kata dasar* Morris Swadesh. Tetembungan ingkang badhe dipuntandhingaken inggih menika saking kamus basa Jawi adhedhasar Bausastra Jawa anggitanipun S. Prawiroatmojo taun 1981, kacithak dening Gunung Agung Jakarta. Dene kamus basa Sunda anggitanipun Maman Sumantri dkk taun 1985 ingkang dipuncithak dening Pusat Pembinaan & Pengembangan Bahasa, Departemen Pendidikan & Kebudayaan Jakarta. Panganggening basa Jawi saha basa Sunda inggih menika mbedakaken *tingkat tutur* miturut yuswa saha *pangkat*-ipun. ananging wonten panaliten menika panaliti boten nandhingaken *bab* undhausukipun.

Panaliten ingkang Jumbuh

1. Panaliten ingkang dipuntindakaken dening Rita Budi Pangesti (2013) kanthi irah-irahan “*Kekerabatan* Basa Jawi

saha Basa Madura Adhedhasar Bausastra Jawa kaliyan Kamus Basa Madura”. *Faktor* ingkang mbedakaken inggih menika *objek kajian* ingkang dipuntliti.

2. Panaliten sanesipun ingkang jumbuh kaliyan panaliten kula inggih menika panaliten ingkang dipuntindakaken dening Ruly Anggraeny (2015) kanthi irah-irahan “*Kekerabatan* Basa Jawi saha Basa Bali Adhedhasar Bausastra Jawa saha Kamus Basa Bali”. *Faktor* ingkang mbedakaken inggih menika *objek kajian* ingkang dipuntliti.

Nalaring Pikir

Linguistik historis komparatif inggih menika ngelmu ingkang ingkang ngrembag kados pundi basa menika saged ewah wonten lumampahing wekdal. Gayut kaliyan *kajian linguistik historis komparatif*, wonten panaliten menika panaliti badhe nandhingaken tetembungan kangge madosi *kekerabatan* anatwisipun basa Jawi saha basa Sunda adhedhasar Bausastra Jawa kaliyan kamus basa Sunda. Anggenipun nandhingaken tetembungan antawisipun basa Jawi kaliyan basa Sunda inggih menika kanthi ningali wujud saha teges ingkang dipuntliti.

B. CARA PANALITEN

Jinising Panaliten

Panaliten menika ngginakaken *metode deskriptif*. Miturut pamanggihipun Sudaryanto (1988:62) *metode deskriptif* inggih menika *metode* ingkang ngandharaken perkawis adhedhasar kasunyatan. *Metode* menika ngandharaken *data* menapa wontenipun.

Data saha Sumbering Data

Data wonten ing panaliten menika awujud tembung-tembung *kosa kata dasar* saking basa Jawi saha basa Sunda. Cacahing tembung ingkang dipunginakaken inggih menika 200 tembung adhedhasar *kosa kata dasar* Morris Swadesh. Sumbering *data* wonten panaliten menika dipunpendhet saking Bausastra Jawa anggitanipun S. Prawiroatmojo taun 1981 saha kamus

basa Sunda anggitanipun Sumantri dkk taun 1985.

Caranipun Ngempalaken Data

Cara ngempalaken *data* ingkang dipunginakaken wonten panaliten inggih menika *teknik* maos saha nyerat. *Teknik* maos inggih menika nitiki kanthi premati sedaya tetembungan basa Jawi adhedhasar Bausastra Jawi saha basa Sunda adhedhasar kamus basa Sunda. Salajengipun nyerat *data* ingkang nyengkuyung kaliyan ancasiipun panaliten. Anggenipun nyerat *data* menika ngginakaken *kertu data*.

Caranipun analisis Data

Caranipun *analisis data* ingkang dipunginakaken wonten panaliten inggih menika ngempalaken *data* tembung-tembung lingga basa Jawi adhedhasar 200 *kosa kata dasar* Morris Swadesh wonten ing Bausastra Jawa anggitanipun S. Prawiroatmojo taun 1981 dipuntandhingaken kaliyan tembung-tembung basa Sunda wonten ing Kamus Basa Sunda anggitanipun Maman Sumantri dkk taun 1985 kanthi madosi *korespondensi* swanten saha tegesipun. nyerat wonten ing *kertu data* ingkang nyengkuyung kaliyan ancasiipun panaliten adhedhasar *korespondensi-nipun*. Netepaken tandha + kangge tembung-tembung ingkang ngemu *korespondensi* antawisipun basa Jawi saha basa Sunda., saha paring tandha – kangge tembung-tembung ingkang boten ngemu *korespondensi*. Ngandharaken *data* ingkang dipuntliti wonten ing salebeting *tabel analisis*.

Validitas saha Reliabilitas

Validitas ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten inggih menika kanthi cara *triangulasi teori*. Miturut Setiyadi (2006: 33) *triangulasi teori* inggih menika cara ngesahaken data kanthi ngempalaken *data* adhedhasar *teori* ingkang beda utawi nganalisis *data* ingkang sami kanthi *teori* ingkang beda. *Reliabilitas* ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten inggih menika *reliabilitas stabilitas*.

Stabilitas inggih menika nganalisis *data* kanthi pathokan wekdal, tegesipun asiling *analisis* menika ajeg bilih dipun-*analisis* malih wonten ing wekdal ingkang beda.

C. ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

Asiling Panaliten

Panaliten *kekerabatan* basa Jawi saha basa Sunda adhedhasar Bausastra Jawa saha Kamus Basa Sunda menika kapanggihaken tetembungan ingkang *berkorespondensi*. Wujuding *korespondensi* inggih menika saking tembung-tembung ingkang gadhah swanten saha teges ingkang sami saha mirip. Asiling *perkerabatan* basa Jawi saha basa Sunda kapanggihaken *prosentase* 69 % saking 138 tembung adhedhasar 200 *kosa kata dasar* Morris Swadesh.

Pirembagan

1. Bukti Kekebabatan Basa

Bukti *kekerabatan* basa Jawi saha basa Sunda saged dipuntingali saking *aspek fonologi-nipun* ingkang kaperang dados sanga jinis. Bukti kasebat badhe kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

a. Wujud Korespondensi Fonem Vokal

1) Fonem /i/ ~ fonem /é/

Fonem /i/ basa Jawi *berkorespondensi* kaliyan *fonem /é/* basa Sunda kaperang dados kalih *kelompok* inggih menika *fonem /i/* ingkang mapan wonten ing (1) pungkasaning tembung kapanggihaken setunggal tembung, saha (2) tengahing wanda sepisan kapanggihaken setunggal tembung.

Fonem /i/ wonten ing basa Jawi nuwuhaken kalih *alofon* inggih menika [i] saha [I]. *Fonem /i/* kanthi *lafal* [I] wonten ing basa Jawi *berkorespondensi* kaliyan *fonem /i/* kanthi *lafal* [i] wonten ing basa Sunda kapanggihaken sewelas tembung.

2) Fonem /u/ ~ fonem /o/

Fonem /u/ basa Jawi mapan ing pungkasaning wanda sepisan saha pungkasaning wanda kaping kalih

berkorespondensi kaliyan *fonem /o/* basa Sunda kapanggihaken setunggal tembung.

Fonem /u/ wonten ing basa Jawi nuwuhaken kalih *alofon* inggih menika [u] saha [U]. *Fonem /u/* basa Jawi kanthi *lafal* [U] *berkorespondensi* kaliyan *fonem /o/* saha /u/ kanthi *lafal* [u] basa Sunda. *Fonem /u/* basa Jawi mapan ing tengahing wanda kaping kalih *berkorespondensi* kaliyan *fonem /o/* basa Sunda kapanggihaken setunggal tembung.

Fonem /u/ basa Jawi kanthi *lafal* [U] *berkorespondensi* kaliyan *fonem /u/* kanthi *lafal* [u] basa Sunda kaperang dados kalih *kelompok* inggih menika *fonem /u/* kanthi *lafal* [U] ingkang mapan wonten ing (1) wiwitaning wanda kaping kalih kapanggihaken setunggal tembung, saha (2) tengahing wanda kaping kalih kapanggihaken sewelas tembung.

3) *Fonem /e/ ~ fonem /e/*

Fonem /e/ wonten ing basa Jawi mapan ing tengahing wanda sepisan *berkorespondensi* kaliyan *fonem /e/* ing basa Sunda kapanggihaken setunggal tembung.

4) *Fonem /ɛ/ ~ fonem /é/*

Fonem /ɛ/ wonten ing basa Jawi *berkorespondensi* kaliyan *fonem /é/* basa Sunda kaperang dados kalih *kelompok*, inggih menika *fonem /ɛ/* ingkang mapan wonten ing (1) tengahing wanda sepisan saha tengahing wanda kaping kalih kapanggihaken kalih tembung, (2) tengahing wanda kaping kalih kapanggihaken setunggal tembung.

5) *Fonem /ə/ ~ fonem /é/, /i/ saha /ō/, /a/*

a) *Fonem /ə/ ~ fonem /é/*

Fonem /ə/ basa jawi *berkorespondensi* kaliyan *fonem /é/* basa Sunda kaperang dados kalih *kelompok* inggih menika *fonem /ə/* ingkang mapan wonten ing (1) pungkasaning wanda sepisan kapanggihaken setunggal tembung, saha (2) pungkasaning wanda sepisan saha tengahing wanda kaping kalih kapanggihaken setunggal tembung.

b) *Fonem /ə/ ~ fonem /i/*

Fonem /ə/ basa jawi mapan ing tengahing wanda kaping kalih

berkorespondensi kaliyan *fonem /i/* ing basa Sunda kapanggihaken setunggal tembung.

c) *Fonem /ə/ ~ fonem /ō/*

Fonem /ə/ basa Jawi ingkang mapan ing tengahing wanda kaping kalih *berkorespondensi* kaliyan *fonem /ō/* ing basa Sunda kapanggihaken tiga tembung.

d) *Fonem /ə/ ~ fonem /a/*

Fonem /ə/ basa Jawi ingkang mapan ing pungkasaning wanda sepisan *berkorespondensi* kaliyan *fonem /a/* ing basa Sunda kapanggihaken kalih tembung.

6) *Fonem /a/ ~ fonem /o/ saha /é/*

a) *Fonem /a/ ~ fonem /o/*

Fonem /a/ wonten basa Jawi mapan ing pungkasaning wanda sepisan *berkorespondensi* kaliyan *fonem /o/* wonten basa Sunda mapan ing wiwitaning tembung kapanggihaken setunggal tembung.

b) *Fonem /a/ ~ fonem /é/*

Fonem /a/ wonten basa Jawi mapan ing tengahing wanda kaping kalih *berkorespondensi* kaliyan *fonem /é/* wonten basa Sunda kapanggihaken setunggal tembung.

7) *Fonem /ɔ/ ~ fonem /a/ saha /o/*

a) *Fonem /ɔ/ ~ fonem /a/*

Fonem /ɔ/ wonten ing basa Jawi *berkorespondensi* kaliyan *fonem /a/* wonten ing basa Sunda kaperang dados gangsal *kelompok* inggih menika *fonem /ɔ/* wonten ing basa Jawi *berkorespondensi* kaliyan *fonem /a/* wonten ing basa Sunda ingkang mapan wonten ing (1) pungkasaning wanda sepisan saha pungkasaning wanda kaping kalih kapanggihaken sekawan tembung, (2) pungkasaning wanda kaping kalih saha pungkasaning wanda kaping tiga kapanggihaken kalih tembung, (3) pungkasaning tembung kapanggihaken pitu tembung, lajeng (4) *fonem /ɔ/* basa Jawi mapan wonten ing pungkasaning tembung *berkorespondensi* kaliyan *fonem /a/* basa Sunda ingkang mapan ing tengahing wanda kaping kalih kapanggihaken setunggal tembung, saha (5) *fonem /ɔ/* basa Jawi mapan wonten ing

pungkasaning tembung *berkorespondensi* kaliyan fonem /a/ basa Sunda ingkang mapan ing wiwitaning wanda kaping kalih kapanggihaken setunggal tembung.

b) Fonem /ɔ/ ~ fonem /o/

Fonem /ɔ/ basa Jawi *berkorespondensi* kaliyan fonem /o/ basa Sunda kaperang dados kalih *kelompok* inggih menika fonem /ɔ/ basa Jawi *berkorespondensi* kaliyan fonem /o/ basa Sunda ingkang mapan wonten ing (1) pungkasaning wanda sepisan saha tengahing wanda kaping kalih kapanggihaken kalih tembung, saha (2) tengahing wanda kaping kalih kapanggihaken sekawan tembung.

c) Fonem /o/ ~ fonem /i/

Fonem /o/ basa Jawi mapan wonten ing wiwitaning tembung *berkorespondensi* kaliyan fonem /i/ ing basa Sunda kapanggihaken setunggal tembung.

b. Wujud Korespondensi Fonem Konsonan

1) Fonem /w/ ~ fonem /b/

Fonem /w/ wonten ing basa Jawi mapan ing wiwitaning tembung *berkorespondensi* kaliyan fonem /b/ wonten ing basa Sunda kapanggihaken setunggal tembung.

2) Fonem /l/ ~ fonem /p/ saha /b/

a) Fonem /l/ ~ fonem /p/

Fonem /l/ wonten ing basa Jawi mapan ing wiwitaning tembung *berkorespondensi* kaliyan fonem /p/ wonten ing basa Sunda kapanggihaken setunggal tembung.

b) Fonem /l/ ~ fonem /b/

Fonem /l/ wonten ing basa Jawi mapan ing wiwitaning tembung *berkorespondensi* kaliyan fonem /b/ wonten ing basa Sunda kapanggihaken setunggal tembung.

3) Fonem /g/ ~ fonem /k/

Fonem /g/ wonten ing basa Jawi mapan ing wiwitaning tembung *berkorespondensi* kaliyan fonem /k/ wonten ing basa Sunda kapanggihaken setunggal tembung.

4) Fonem /r/ ~ fonem /d/

Fonem /r/ wonten ing basa Jawi mapan ing wiwitaning wanda kaping kalih *berkorespondensi* kaliyan fonem /d/ wonten ing basa Sunda kapanggihaken setunggal tembung.

5) Fonem /k/ ~ fonem /t/, /k/

a) Fonem /k/ ~ fonem /t/

Fonem /k/ wonten ing basa Jawi mapan ing tengahing tembung *berkorespondensi* kaliyan fonem /t/ wonten ing basa Sunda kapanggihaken setunggal tembung.

b) Fonem /ʔ/ ~ fonem /k/

Fonem /ʔ/ wonten ing basa Jawi mapan ing pungkasaning tembung *berkorespondensi* kaliyan fonem /k/ wonten ing basa Sunda kapanggihaken pitu tembung.

6) Fonem /b/ ~ fonem /w/

Fonem /b/ wonten ing basa Jawi mapan ing wiwitaning tembung *berkorespondensi* kaliyan fonem /w/ wonten ing basa Sunda kapanggihaken setunggal tembung.

7) Fonem /s/ ~ fonem /h/

Fonem /s/ wonten ing basa Jawi mapan ing wiwitaning tembung *berkorespondensi* kaliyan fonem /h/ wonten ing basa Sunda kapanggihaken setunggal tembung.

8) Fonem /g/ ~ fonem /s/

Fonem /g/ wonten ing basa Jawi mapan ing wiwitaning tembung *berkorespondensi* kaliyan fonem /s/ wonten ing basa Sunda kapanggihaken setunggal tembung.

9) Fonem /t/ ~ fonem /l/, /p/

a) Fonem /t/ ~ fonem /l/

Fonem /t/ wonten ing basa Jawi mapan ing pungkasaning tembung *berkorespondensi* kaliyan fonem /l/ wonten ing basa Sunda kapanggihaken setunggal tembung.

b) Fonem /t/ ~ fonem /n/

Fonem /t/ basa Jawi mapan ing wiwitaning tembung *berkorespondensi* kaliyan fonem /n/ wonten ing basa Sunda mapan wonten ing wiwitaning wanda

kaping kalih kapanggihaken setunggal tembung.

10) *Fonem /d/ ~ fonem /d/*

Fonem /d/ basa Jawi berkorespondensi kaliyan *fonem /d/* basa Sunda kaperang dados kalih *kelompok* inggih menika *fonem /d/* basa Jawi mapan wonten ing (1) pungkasaning tembung kapanggihaken kalih tembung, saha (2) wiwitaning wanda kaping kalih kapanggihaken kalih tembung.

c. *Tambahih Fonem Vokal*

1) *Tambahih Fonem /i/*

Tambahih *fonem /i/* mapan wonten ing pungkasaning wanda sepisan kapanggihaken setunggal tembung.

2) *Tambahih Fonem /a/*

Tambahih *fonem /a/* mapan wonten ing pungkasaning wanda sepisan kapanggihaken setunggal tembung.

3) *Tambahih Fonem /e/*

Tambahih *fonem /e/* mapan wonten ing pungkasaning wanda sepisan kapanggihaken setunggal tembung.

d. *Tambahih Fonem Konsonan*

1) *Tambahih fonem konsonan /h/*

Tambahih *fonem konsonan /h/* wonten iing basa Sunda ingkang mapan wonten ing wiwitaning tembung kapanggihaken enem tembung.

2) *Tambahih fonem konsonan /p/*

Tambahih *fonem konsonan /p/* wonten ing basa Sunda ingkang mapan wonten ing wiwitaning tembung kapanggihaken kalih tembung.

3) *Tambahih fonem konsonan /w/*

Tambahih *fonem konsonan /w/* wonten ing basa Sunda ingkang mapan wonten ing wiwitaning tembung kapanggihaken setunggal tembung.

e. *Tambahih Fonem nasal*

1) *Tambahih fonem nasal /m/*

Tambahih *fonem nasal /m/* wonten ing basa Sunda ingkang mapan wonten ing wiwitaning tembung kapanggihaken setunggal tembung.

2) *Tambahih fonem nasal /n/*

Tambahih fonem nasal /n/ wonten ing basa Sunda ingkang mapan wonten ing

pungkasaning tembung kapanggihaken kalih tembung.

f. *Icaling Fonem Vokal*

1) *Icaling fonem /a/*

Icaling fonem vokal wonten ing basa Sunda /a/ menika mapan wonten ing wiwitaning tembung kapanggihaken kalih tembung.

2) *Icaling fonem /ə/*

Icaling fonem vokal wonten ing basa Sunda /ə/ mapan wonten ing tengahing wanda sepisan kapanggihaken setunggal tembung.

g. *Icaling Fonem Konsonan*

1) *Icaling fonem konsonan /r/*

Icaling fonem konsonan /r/ wonten ing basa Sunda kaperang dados kalih *kelompok* inggih menika *icaling fonem konsonan /r/* ingkang mapan wonten ing (1) tengahing tembung kapanggihaken setunggal tembung, saha (2) wiwitaning tembung kapanggihaken setunggal tembung.

2) *Icaling fonem konsonan /p/*

Icaling fonem konsonan /p/ wonten ing basa Sunda mapan wonten ing wiwitaning tembung kapanggihaken setunggal tembung.

3) *Icaling fonem konsonan /y/*

Icaling fonem konsonan /y/ wonten ing basa Sunda mapan wonten ing wiwitaning wanda kaping kalih kapanggihaken setunggal tembung.

4) *Icaling fonem konsonan /t/*

Icaling fonem konsonan /t/ wonten ing basa Sunda mapan wonten ing wiwitaning tembung kapanggihaken setunggal tembung.

h. *Icaling Fonem Nasal*

1) *Icaling fonem nasal /m/*

Icaling fonem nasal /m/ wonten ing basa Sunda kaperang dados kalih *kelompok* inggih menika *icaling fonem nasal /m/* ingkang mapan wonten ing (1) pungkasaning wanda sepisan kapanggihaken kalih tembung, saha (2) wiwitaning tembung kapanggihaken setunggal tembung.

2) *Icaling fonem nasal /ŋ/*

Icaling fonem nasal /ŋ/ wonten basa Sunda ingkang mapan wonten ing pungkasaning wanda sepisan inggih menika kapanggihaken setunggal tembung.

3) Icaling fonem nasal /ĩ/

Icaling fonem nasal /ĩ/ wonten basa Sunda ingkang mapan wonten ing wiwitaning wanda kaping kalih inggih menika kapanggihaken setunggal tembung.

i. Ewahing papan fonem

1) Ewahing papan fonem /u/ >< /i/

Ewahing panggenan fonem antawisipun fonem /u/ kaliyan fonem /i/ mapan wonten ing wiwitaning wanda sepisan kapanggihaken setunggal tembung. Ewahing panggenan fonem vokal /u/ kaliyan /i/ antawisipun basa Jawi kaliyan basa Sunda ing menika gayut kaliyan ewah-ewahan swanten ingkang asipat sporadis inggih menika proses metatesis.

2. Prosentase Kekerabatan Basa Jawi saha Basa Sunda

Prosentase kekerabatan basa Jawi saha basa Sunda adhedhasar Bausastra Jawa saha Kamus Basa Sunda saged kapanggihaken kanthi cara ngetang cacahing tetembungan ingkang berkorespondensi. Bukti cacahing tetembungan ingkang berkorespondensi menika saged kaetang prosentase-nipun kanthi cara wonten ing ngandhap menika.

$$\begin{aligned} K &= \frac{tk}{n} \times 100\% \\ &= \frac{138}{200} \times 100\% \\ &= 69\% \end{aligned}$$

Katrangan :

K = Prosentase kekerabatan

n = cacahing kosa kata dasar

tk = tembung ingkang berkorespondensi

Saking 138 tembung ingkang berkorespondensi menika kapanggihaken prosentase 69 % antawisipun basa Jawi saha basa Sunda ingkang berkorespondensi. Adhedhasar prosentase wonten nginggil, ketingal bilih kekerabatan antawisipun basa Jawi saha basa Sunda adhedhasar Bausastra Jawa saha Kamus Basa Sunda kalebet katagori kulawarga basa (*family*).

D. PANUTUP

Adhedhasar asiling panaliten saha pirembagan kekerabatan basa Jawi saha basa Sunda adhedhasar Bausastra Jawa anggitanipun S. Prawiroatmojo edisi kalih taun 1981 ingkang dipuncithak dening PT. Gunung Agung Jakarta saha Kamus Basa Sunda anggitanipun Maman Sumantri, dkk. taun 1985 ingkang dipuncithak dening Pusat Pembinaan & Pengembangan Bahasa, Departemen Pendidikan & Kebudayaan Jakarta ingkang sampun kaandharaken wonten ing bab sekawan saged dipunpendhet dudutanipun wonten ing wingking menika.

1. Kekerabatan basa Jawi saha basa Sunda adhedhasar Bausastra Jawa saha Kamus Basa Sunda menika awujud korespondensi swanten saha teges saking kosa kata dasar Morris Swadesh. Adhedhasar korespondensi swanten saha teges kasebat kapanggihaken bukti-bukti kekerabatan antawisipun basa Jawi saha basa Sunda.
2. Ewah-ewahan swanten adhedhasar papanipun kapanggihaken gangsal jinis inggih menika metatesis, aferesis, sinkope, protesis, saha paragog.
3. Prosentase kekerabatan basa Jawi saha basa Sunda adhedhasar Bausastra Jawa saha Kamus Basa Sunda kapanggihaken 69 % kanthi 138 tembung ingkang berkorespondensi adhedhasar 200 kosa kata dasar Morris Swadesh. Prosentase kekerabatan 69 % menika kalebet kategori kulawarga basa (*family*).

Kapustakan

Bungin, Burhan. 2012. *Analisis Data Penelitian Kualitatif*. Jakarta: Raja Grafindo Persada.

Fernandez. 1994. *Linguistik Historis Komparatif Pengantar di Bidang Teori*. Yogyakarta: PascaSarjana UGM.

Kerap, Glorys. 1984. *Linguistik Bandingan Historis*. Jakarta: PT Gramedia.

- Mahsun. 1995. *Dialektologi Daikronis (Sebuah Pengantar)*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press.
- _____. 2010. *Genolinguistik*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- _____. 2012. *Metode Penelitian Bahasa Tahapan Strategi, Metode dan Tekniknya Edisi Revisi*. Jakarta: PT. Raja Grafiika Persada.
- Marsono. 1993. *Sistem Fonem Bahasa Jawa dan Bahasa Angloka*. Laporan Penelitian Fakultas Ilmu Budaya Universitas Gajah Mada.
- Sudaryanto. 1988. *Metode Linguistik Bagian Pertama ke Arah Memahami Metode Linguistik*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press.
- Sumantri, dkk. 1985. *Kamus Sunda Indonesia Cetakan Pertama*. Jakarta: Pusat Pembinaan & Pengembangan Bahasa departemen Pendidikan & Kebudayaan.